

ביאורים

פרק זה, מתייחד לעיסוק בשאלה המרתקת שמצינו לה כמה התייחסויות בדברי חז"ל, והיא שאלת היחס בין ה'צדיק' - האדם שלא חטא כלל, לבין ה'בעל תשובה' - מי שחטא ושב בתשובה. יחס זה בא לידי ביטוי בדבריהם של הסוברים ש: "מקום שבעלי תשובה עומדין - צדיקים גמורים אינם עומדין" [ברכות לד:], ובהסברים שנתנו לכך הראשונים. ההתלבטות הגדולה בשאלה זו נובעת מכך שמצד אחד הצדיק זכה תמיד לשבת בבית ה' ולעשות את רצונו, ולא היה מלוכלך בכלל החטא והריחוק מהבורא. מצד שני, מי שזכה להיות בתוך החטא ולשוב ולהיטהר ממנו זוכה למספר יתרונות שאין למי שלא חטא (המאמצים שעשה, הענווה ועוד).

רבנו בחיי, מחלק בין כמה סוגי עבירות שביחס אליהם יש הבדל בין ה'צדיק' ל'בעל התשובה'. הוא אומר (על פי דברי הגמרא שדנה בעניין קבלת תשובתו של החוטא) שבחטאים קטנים יותר, 'בעל התשובה' יכול להגיע למדרגתו של הצדיק מתוך התיקון שעושה כששב בתשובה. בחטאים הקטנים הללו, כאשר חטאו כולל אי עשיית מעשה מצוה והוא שב ומתחרט על ביטול קיומו, וחוזר לקיימו - הוא משתווה למדרגתו של הצדיק. בדומה לזה, גם בעשיית מעשה איסור, אם האדם שב ומתחרט על מעשיו - הוא משתווה לצדיק, אלא שבתשובה ממעשה איסור, נוספת נקודה אחרת שתוכל להקנות לו יתרון מסוים על הצדיק: אם אותו בעל תשובה, מתוך הידיעה שעשה מעשה שלילי יהיה יותר בעל הכנעה ולא יתגאה במצוות שהוא עושה - הוא יוכל לזכות להינצל מגאווה, שהריחוק ממנה הוא אחד מהיסודות הגדולים בעבודת ה'. זהו ההסבר לפי רבנו בחיי למאמר חז"ל על גדלותם של בעלי תשובה יותר מהצדיקים.

אולם דבר זה אינו נכון ביחס לעבירות חמורות שעליהם נאמר שעונשם כרת או מיתת בית דין. בעבירות כאלה תשובה בלבד אינה מספקת, ועליהם אמרו חז"ל שהחוטא ייענש ויתייסר לפי יכולתו לסבול, ויכופר לו רק במיתתו, ובהם לדברי רבנו בחיי הצדיק גדול מבעל התשובה.

הרחבות

• מיהו בעל תשובה?

במקום שבעלי תשובה עומדים. כתב הרב צבי יהודה קוק: "בעל תשובה הוא כמו הביטוי 'בעל לשון הרע' הקבוע ועסוק בכך, וכן 'בעל תשובה' הם העוסקים תמיד בתשובה, דהיינו שתשובתם שלמה וגמורה". 'בעל תשובה' על פי הגדרה זו נמצא במדרגה עליונה שצדיקים גמורים אינם עומדים בה. "אמנם גם מי שתשובתו אינה שלמה כל כך - מועלת היא לו למחילת העוונות, וצדיק גמור הוא" [אור לנתיבתי נג].

• צדיק ובעל תשובה - מי גדול ממי?

במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. אמרה זו של חז"ל קשה מאוד, שכן כיצד יתכן שבעל תשובה גדול יותר ממי שלא חטא?

רבנו בחיי ביאר שמעלת בעל התשובה (מחטא שאין בו כרת) גדולה, מכיוון שהוא נכלם בפני הבורא בעקבות חטאיו, ולכן אין חשש שיבא לידי גאווה ומעשי חנופה.

הרמב"ם הסביר כי מעלתו של בעל התשובה נובעת מכך שבעלי התשובה "כובשים יצרים יותר" מהצדיקים [הלכות תשובה ז, ד]. הרמב"ם לא ביאר מדוע בעל התשובה כובש את יצרו יותר מהצדיק, וניתן לבאר זאת בשני אופנים:

א. בעל ספר חרדים ביאר שבעל התשובה נאלץ לגבור על יצר חזק יותר, שכן החטאים שעשה חיוקו את כוחו של יצר הרע. אנו לומדים זאת מדברי חז"ל: "בתחילה יצר הרע כעני בפתח, ואם אדם מסביר לו פנים נעשה אורח ואחר כך נעשה בעל הבית". [חרדים מצוות התלויות בארץ, ד].

ב. בעל התשובה כובש את יצרו יותר, מכיוון שמכיר את טעם החטא, ובכל זאת חזר בתשובה [שלי"ה נשא, כא].

לעומתם, המהרש"א ביאר שמדובר על בעל תשובה שרק הרהר בעבירה ולא חטא [מהרש"א ברכות, לד:].

פרק שמיני

אבל אם ישתנה° השב עם הצדיק, אמר, כי יש מן השבים שישתנה אחר התשובה עם הצדיק אשר לא חטא, ומהם מי שיש לו יתרון על הצדיק, ומהם מי שיש לצדיק יתרון עליו אף על פי ששב.

ובאור החלק הראשון הוא, שיהיה החטא בקצורו במצות עשה שאין בה כרת, כציצית וכלולב וכסכה והדומה לזה. וכאשר ישוב המקצר בהם בלבם ובלשונו וישתדל לעשות אותם, ולא ישנה קצורו בהם, ימחל לו הבורא, וישתנה עם הצדיק אשר לא קצר בהם, ובכמו זה נאמר: השב מן החטא כמי שלא חטא, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא פו, א): "עבר על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה, אינו זז ממקומו עד שמוחליו לו, שנאמר (מלאכי ג, ז): "שובו אלי ואשובה אליכם".

והחלק השני, והוא שיש לו בו יתרון השב על הצדיק. באור זה, שיהיה השב חטא חטא קטן במצות לא תעשה שאין בה כרת, ואחר כך שב מנפנה תשובה שלמה בכל תנאיה, ושם עונו לעמתו ונכח פניו, ומבקש תמיד המחילה עליו, ונכלם מבששתו מהבורא, ונכנס בלב המורא מעשיו, ונשברה נפשו, והוא נכנע וספג לפני האלהים תמיד, והיה חטאו סבה° לכניעתו והשתדלותו לפרע חובות הבורא, לא יתגאה במאומה ממעשהו הטוב, ולא ירבה בעניו, ולא יתפאר בו, וישמר בשארית ימיו מן המכשול.

חוטא זה הוא שיש לו יתרון על הצדיק שלא חטא חטא החטא ההוא והדומה לו, כי הצדיק אין בטוחים בו שלא יתגאה ויגבה לבו וירם במעשהו. וכבר נאמר כי יש חטא שמועיל לשב יותר מכל צדקות הצדיק, ויש צדקה° שמוזקת לצדיק יותר מכל חטאת השב, כשפנה לבו מן הקניעה ודבק בגאות ובחנף ואהבת השבח, כמו שאמר אחד מן הצדיקים לתלמידיו: אלו לא היה לכם עון, הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העון. אמרו לו: ומהו גדול מן העון? אמר להם: הגאות והחנף.

ובשב כזה אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לה, ב): "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

והחלק השלישי, שיהיה השב עובר עברות גדולות ממצות לא תעשה שיש בה מיתה בידי אדם וכרת בידי שמים, כחלול השם ושבויעת שקר, והדומה להם מן הגדולות, ואחר כך שב מטעותו בהם, והשלים תנאי התשובה וגדריה.

פי המחילה לא תתכן לו עד שינסה בעולם הזה ממה שיוכל לסבלו וינקה מעונותיו. ובו אמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא פו, א): "עבר על מצות לא תעשה שיש בה כרת ומיתת בית דין ועשה תשובה, וסורין ממך קצין° ומיתה מכפרת, שנאמר (תהלים פט, ג): "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם", וכתוב (ישעיה כב, יד): "אם יכפר העון הזה לכם עד תמתו". והצדיק שלא עבר אלו העברות, יש לו יתרון על השב מהם בלי ספק.

ישתנה - יהיו שווים. **סבה** - גורם. **צדקה** - מעשה טוב. **ממקורו** - מנקים אבל לא לגמרי.

השתנות השב עם הצדיק

במצוות עשה

במצוות לא תעשה שאין בה כרת

במצוות לא תעשה שיש בה כרת